

УДК 342.729:342.77:324

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-12>

Сергій Дерев'янка

ORCID: 0000-0003-3848-7072

Роман Клюба

ORCID: 0009-0001-6302-5235

ЗЛОВЖИВАННЯ ОБМЕЖЕННЯМИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАГРОЗИ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО УСТРОЮ

Правовий режим воєнного стану має безпосередній та значний вплив на функціонування демократичних інституцій в Україні, зокрема на реалізацію прав і свобод людини та громадянина. Розуміння цього є важливим як для дослідження специфіки політичних процесів в умовах воєнного лихоліття, так і перспектив зміцнення демократичних засад у повоєнній Україні, а тому актуальним, науково й практично вагомим. Метою статті є дослідження особливостей реалізації громадянами конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану, правових засад їх обмеження, ймовірних і реальних спроб зловживання владою із цією метою та їх наслідків для сьогодення й майбутнього демократичного устрою держави. Використано загальнонаукові та спеціальні політологічні методи, порівняльно-правовий метод дав змогу з'ясувати засадничі положення Конституції України щодо гарантій і обмеження прав і свобод людини та громадянина, їх конкретизацію у чинних законодавчих актах, особливості застосування в умовах воєнного стану та неприпустимість зловживання. Аналізуються правові підстави та політичні мотиви запровадження воєнного стану в Україні. Наведені факти обмежень прав особи в умовах повномасштабної агресії РФ, висловлені міркування щодо доцільності застосування обмежень політичних прав, права на інформацію і права на свободу пересування. Акцентовується увага на неоднозначному ставленні політикуму та громадян до запровадження воєнного стану у 2018, 2022–2025 рр. Наголошується на неприпустимості зловживання органами державної влади своїми повноваженнями з метою обмеження цих прав, на маніпулятивному характері обґрунтування їх потреби чи заперечення в політичному дискурсі. Доведено, що чинне законодавство України закріплює основи загального функціонування правового режиму воєнного стану; встановлені законодавством України обмеження щодо реалізації конституційних обмежень громадян, на наш погляд, є достатньо вичерпними, а їх розширення – недоцільним. Будь-які зловживання цими обмеженнями чи спроби таких дій, безсумнівно, є загрозою засадам демократичного устрою, національній безпеці держави, а тому є неприпустимими. На це має бути спрямована діяльність численних політичних партій та інших громадських об'єднань, органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: воєнний стан, демократичний устрій, європейська інтеграція, національна безпека, політичне маніпулювання, права людини, політичні права громадян, право на інформацію, право на свободу пересування.

Вступ. Правовий режим воєнного стану має безпосередній і значний вплив на функціонування демократичних інституцій в Україні, зокрема на реалізацію прав і свобод людини та громадянина. Встановлені чинним законодавством обмеження на реалізацію громадянами конституційних прав, зокрема політичних, є об'єктивними й легітимними. Очевидно, що такі обмеження певною мірою впливають на рівень демократичного розвитку, є вимушеною

мірою, чинне ж законодавство створює загалом належну основу для функціонування владних інституцій. Утвердження демократичної держави як найважливіший напрям розвитку державності в Україні, реформи її політичної і правової систем після Перемоги над державою-агресором РФ потребуватиме переформатування владних структур, надійної охорони та забезпечення реалізації в повному обсязі конституційних прав і свобод громадян. Тому важливо вже сьогодні чітко дотримуватися досягнутих завоювань, не допускати зловживань обмеженнями владними інституціями.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей реалізації громадянами конституційних прав і свобод в умовах дії правового режиму воєнного стану, правових засад їх обмеження, ймовірних і реальних спроб зловживання владою із цією метою та їх наслідків для сьогодення й майбутнього демократичного устрою держави.

Завдання дослідження. З'ясувати правові підстави та політичні мотиви обмежень прав громадян в умовах запровадження й функціонування правового режиму воєнного стану в Україні. Систематизувати факти обмежень прав особи в умовах повномасштабної агресії РФ, сформулювати міркування щодо доцільності застосування обмежень політичних прав, а також права на інформацію і права на свободу пересування. Аргументувати неприпустимість зловживання органами державної влади своїми повноваженнями з метою обмеження цих прав, показати маніпулятивний характер обґрунтування їх потреби чи заперечення в політичному дискурсі. Довести, що чинне законодавство України закріплює основи загального функціонування правового режиму воєнного стану; встановлені законодавством України обмеження щодо реалізації конституційних обмежень громадян є достатньо вичерпними, а їх розширення – недоцільним. Будь-які зловживання цими обмеженнями чи спроби таких дій є загрозою засадам демократичною устрою, а тому є неприпустимими.

Матеріал і методи дослідження. В основі дослідження лежить аналіз норм чинної Конституції України, яка декларує права і свободи людини та громадянина й визначає гарантії і механізм їх реалізації, виокремлені ті, якими встановлено вичерпний перелік підстав для їх обмеження. Охарактеризовано конкретизацію цих обмежень у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» й інших нормативно-правових актах. Дослідження здійснене з використанням загальнонаукових методів (логічного, системного, структурного, функціонального), а також апробованих спеціальних методів політичного та правового аналізу і прогнозування й інших. За допомогою порівняльно-правового аналізу з'ясовано особливості правового регулювання застосування обмежень конституційних прав людини в умовах воєнного стану. Використані дані соціології і статистики, аналіз інформації традиційних і нових медіа, які дають змогу зрозуміти політичну доцільність мотиви дій політичних акторів.

Результати й обговорення. Конституційні права і свободи громадян, їх реалізацію у контексті збройних конфліктів досліджували зарубіжні науковці П. Бергер, З. Бзежинський, Н. Вінер, Ф. Гоффман, Джон Мак. Р. Кілленбрю, Куен, Г. Лассуел, М. Постер, Д. Стоуелл, Е. Тоффлер, Ф. Хоффман, С. Хантінгтон, Ф. Фукуяма та ін., українські – П. Андрушко, М. Антонович, С. Асланов, А. Березовенко, О. Власюк, В. Горбатенко, В. Горбулін, С. Грабовський, Р. Додонов, М. Жирохов., Т. Ігнат'єва, О. Калакура, О. Комарчук, В. Кононенко, І. Кресіна, В. Крутій, Є. Магда, Б. Парахонський, С. Рабінович, О. Рафальський, А. Рущенко, М. Савчин, І. Сиротенко, О. Ситник, М. Требін, С. Шевчук, Г. Яворська та ін.

Опубліковано й низку досліджень, предметом аналізу яких є власне обмеження прав громадян в умовах воєнного стану. Їх автори – зарубіжні вчені Й. Дарчевська, Г. Маклуен, К. Пол, М. Метьюз, К. Піннонімі, А. Рач і українські науковці О. Акульшин, Д. Арабаджієв, Т. Бондар, Ю. Горбань, С. Грін'єв, Г. Грянка, Б. Дрогомирецький, О. Калиновський, Б. Калініченко, О. Кріслата, О. Курбан, О. Лазоренко, Я. Малик, О. Мінаков, А. Нофенко, Н. Пахота, Г. Почепцов, Т. Сергієнко та ін. На увагу заслуговують аналітичні документи, створені фахівцями

Національного інституту стратегічних досліджень [4], опубліковані результати соціологічних досліджень, матеріали експертних обговорень.

Аналіз їх праць свідчить про зростання інтересу до проблеми прав людини в умовах збройних конфліктів, до якої звертаються не тільки правники й політологи, представники інших галузей соціогуманітарного знання, фахівці у сфері національної безпеки, публічного управління й адміністрування, а й літератори та митці. Водночас потребує актуалізації проблема зловживання такими обмеженнями (реальна чи ймовірна), що несе загрозу засадам демократичного устрою держави.

Вихідним є положення, що визначення воєнного стану, його зміст, порядок введення і скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини та громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб визначає Конституція України та Закон України «Про правовий режим воєнного стану».

У положеннях статті 64 Конституції зазначається, що «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України», а частина друга цієї статті містить перелік прав і свобод, які не підлягають такому обмеженню, у тому числі в умовах воєнного стану» [5].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» у своїх положеннях конкретизує вищезазначені норми Основного закону. Особливо важливе значення містить стаття 8 «Заходи правового режиму воєнного стану», в якій наводяться безпосередні форми й алгоритми здійснення обмежень конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб [11].

Закон чітко регулює питання обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану, ба більше, наведені норми є абсолютно доцільними, розумними та раціональними. Політико-правові підстави введення цих обмежень політичних прав громадян в умовах воєнного стану нами проаналізовані на прикладі його запровадження у 2018 році. Зауважимо, що тоді такі обмеження фактично не застосовувалися, що зумовлено низкою причин, які здебільшого виходять за межі цього дослідження і проаналізовані нами окремо [1].

Повномасштабна агресія РФ не призвела до їх розширення, але, на відміну від попереднього часу, виникла певна практика їх застосування і, як наслідок, спроби зловживання цим правом. Саме перевищення владних повноважень, некомпетентність державних управлінців або свідомо діяльність з дестабілізації призводять до зловживання механізмами обмеження таких прав і свобод, що несе загрозу не тільки для особи, права якої обмежуються, а й для суверенітету та обороноздатності країни загалом.

Академічний словник української мови визначає поняття «зловживання» як дію за значенням зловживати (використовувати що-небудь на зло або шкоду комусь) і пов'язує з незаконними чи злочинними діями [12].

Серед обмежень щодо фізичних осіб, спрямованих на захист національних інтересів і збереження державного суверенітету та незалежності в умовах війни, важливим є запровадження особливого режиму в'їзду та виїзду з території України, обмеження свободи пересування певних категорій громадян, іноземців та осіб без громадянства; встановлення заборони або обмеження права на вибір місця перебування чи місця проживання осіб.

Зауважимо, що чинна Конституція України гарантує право на свободу пересування, яке є одним з основних прав, які забезпечуються чинним національним законодавством громадянам України, іноземцям та особам без громадянства.

Військова агресія РФ проти України спричинила потребу в проведенні загальної мобілізації з метою забезпечення оборони держави. Необхідні нормативно-правові акти були прийняті

негайно. Згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 № 69/2022 «Про загальну мобілізацію» загальна мобілізація оголошувалася на території 24 областей та м. Київ [15]. З 24 лютого 2022 року введено режим воєнного стану [8], на період дії якого чоловікам – громадянам України віком від 18 до 60 років, а також жінкам-військовозобов'язаним обмежено виїзд за межі України, крім військовозобов'язаних, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації відповідно до вимог Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [9]. Така політика держави, вважаємо, є логічним кроком, відповідно до якої військовозобов'язані громадяни мають забезпечити захист власної держави. Проте така заборона не може бути абсолютною, потребує чіткого визначення владою різних категорій населення, для яких вводяться обмеження свободи пересування, їх ранжування.

Механізм реалізації такого обмеження виступає об'єктом дискусій серед правників. Насамперед це зумовлено тим, що положення статті 33 Конституції України чітко зазначають, що «кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом» [5]. Таким чином, підзаконні нормативно-правові акти, на які посилається в тому числі і Державна прикордонна служба України і навіть суди, обґрунтовуючи заборону чоловікам виїзду за кордон, належним чином обмеження не встановлюють, а закону, як того вимагає Конституція України, немає.

Через таку невизначеність виникла ситуація, коли де-юре прямої заборони не існує, проте де-факто вона є, що, зі свого боку, створює безмежне поле для спекуляцій та зловживань.

Це яскраво прослідковується на прикладі функціонування системи «Шлях», за допомогою якої водії призовного віку можуть перетинати кордон, якщо вони перевозять гуманітарну допомогу або медичні вантажі. За даними Державної прикордонної служби України, з початку існування системи 38 перевізникам припинено доступ, 126 особам повідомлено про підозру та 4 особи було засуджено [3].

Фігурантами кримінальних проваджень виступають не лише «користувачі» системи, а й ті, хто вирішує, надавати дозвіл на виїзд чи ні. Таким чином, відсутність прозорості, нормативно-врегульованої і чітко-визначеної процедури обмеження свободи пересування, у тому числі виїзду за межі країни, є сприятливим середовищем для утворення корупційних схем.

Значне обурення викликають також випадки, коли фігуранти гучних корупційних скандалів або підозрювані в державній зраді без труднощів виїжджають за кордон, тим самим уникаючи відповідальності, тоді як волонтери скаржаться на ускладнення отримання дозволу або прямого шантажу й вимагання з боку суб'єктів владних повноважень.

Стаття 34 Конституції гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [5].

Чинний Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2016 за № 389-VIII серед заходів правового режиму воєнного стану передбачає: «регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу

приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі» (п. 11 ч. 1 ст. 8) [11].

Натомість пряму вказівку на обмеження права громадян на інформацію містить Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 [8]. Акцентуємо увагу на використанні в названому Указі щодо ст. 34 та інших формулювання «можуть обмежуватися».

Нині перебіг бойових дій, їх масштаб, складність і наслідки об'єктивують потребу застосування адекватних обмежень. З початком повномасштабної війни *українське медійне поле зазнало кардинальних змін*, що стосуються насамперед теле- та радіопередач, інформаційних й аналітичних матеріалів преси. Слід враховувати, що політична мова здійснює й інтерпретаційно-оціночну функцію, а тому є мовою маніпуляцій, формування політичних міфів і стереотипів.

Відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання всіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини» [13].

Започаткування з перших місяців повномасштабного вторгнення національними каналами інформаційного марафону «Єдині новини» було, очевидно, виправданим. Телемарафон як специфічна форма цензури й подачі інформації часто виступав як майданчик для трансляції офіційних звернень представників влади. Надання виваженої та достовірної інформації про перебіг війни є важливим для комунікації влади й суспільного загалу. Це дало змогу ефективніше протистояти інформаційній агресії рашистів, істотно запобігти поширенню фейків. Однак це не слід розглядати як прагнення владних структур нав'язати громадянам якусь єдину думку, а радше це є вимушеним кроком. Офіційна інформація часто є досить обмеженою, а коментарі високопосадовців і журналістів – суперечливими. До того ж, на відміну від популярних соціальних мереж, телемарафон значно менше піддавався впливу інформаційно-психологічних спеціальних операцій росіян. *Водночас соціальні інтернет-мережі*, часто й блогосфера та приватне спілкування залишаються джерелом поширення недостовірної інформації і потребують уваги. Дієвих обмежень тут не встановлено, попри періодично ініційовані пропозиції щодо заборони поширення окремих інтернет-ресурсів.

Проте існування такого формату на четвертому році повномасштабної війни, вважаємо, втратило свою актуальність і стає інструментом зловживання цензурою та політичної агітації в руках влади. Про це йдеться у звіті Державного департаменту США про порушення прав людини в Україні: зокрема, зазначається, що «національний телевізійний марафон – ротаційна платформа каналів, які дотримуються урядової лінії у висвітленні війни, – уможливив безпрецедентний рівень контролю над телевізійними новинами в прайм-тайм. Більше того, деякі ЗМІ повідомляли про те, що вже навесні 2022 року їх позбавили вигідних контрактів на наземне мовлення та чинили тиск з боку Офісу Президента» [15].

У звіті Європейської комісії про прогрес України як держави-кандидата на вступ в Євросоюз в рамках політики розширення ЄС за 2024 рік також закликають переглянути доцільність існування телемарафону та його фінансування за бюджетні кошти [14].

Статистичні дані дослідження «Індекс медіаграмотності української аудиторії», проведеного Інститутом соціології НАН України, свідчать, що за останній рік довіра до телемарафону знизилася, що зумовлено відходом останнього від безпосередньої мети й перетворенням на інструмент провладної політичної агітації [2].

Зловживання обмеженням прав і свобод людини в умовах воєнного стану має місце і під час мобілізаційних процесів. Попри положення частини четвертої статті 17 Конституції

України, де зазначено, що «Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності» [5], перевищення службових повноважень працівниками Територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки [10], що супроводжується непередбаченим законом застосуванням фізичного примусу або діями, які фактично мають ознаки складу адміністративного правопорушення чи кримінального злочину, час від часу з'являються в новинних стрічках.

Так, у постанові № 938/828/24 Верховинського районного суду Івано-Франківської встановлено, що начальник мобілізаційного відділення перевищив службові повноваження, тобто умисно вчинив дії, які явно виходять за межі наданих йому повноважень, вчинені в умовах особливого періоду, чим вчинив правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 172-14 КУпАП [7].

Таким чином, попри розуміння й беззаперечну необхідність проведення мобілізаційних заходів, цей процес, як і обмеження вищенаведених прав і свобод громадян, повинен проводитись у чітко визначених законом рамках, не принижуючи людської гідності, оскільки має безпосередній вплив на обороноздатність країни та міцність демократичних інституцій. Зокрема, зловживання вищезазначеними обмеженнями може свідчити про спробу відходу від демократичного устрою в бік авторитарного режиму.

Висновки. Чинна Конституція України не лише декларує права і свободи людини та громадянина, а й визначає гарантії і механізм їх реалізації, встановлює вичерпний перелік підстав для їх обмеження. Ці обмеження конкретизовані в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» й інших нормативно-правових актах. Перебіг повномасштабної збройної агресії РФ проти України зумовив необхідність запровадження частини цих обмежень, що стосуються, зокрема, політичних прав громадян, права на інформацію, права на свободу пересування. Вважаємо, що чинне законодавство України закріплює основи загального функціонування режиму воєнного стану; встановлені законодавством України обмеження щодо реалізації конституційних обмежень громадян є достатньо вичерпними, а їх розширення – недоцільним. Ці обмеження неоднозначно сприймаються політикумом і загалом громадян. Негативну реакцію викликають окремі спроби зловживання органами державної влади своїми повноваженнями з метою обмеження цих прав, маніпулятивний характер обґрунтування їх потреби чи заперечення в політичному дискурсі. Будь-які зловживання цими обмеженнями чи спроби таких дій є, безсумнівно, загрозою засадам демократичного устрою, а тому є неприпустимими. На це має бути спрямована діяльність численних політичних партій та інших громадських об'єднань, органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Література:

1. Дерев'янюк С. М. Обмеження політичних прав громадян в умовах воєнного стану: політико-правові підстави. *Держава і право : зб. наук. пр. Серія : Політичні науки*. Вип. 93. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2019. С. 26–38.
2. Довіра до телемарафону «Єдині новини» впала : опитування [Укрінформ. 22.04.2024]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3855421-dovira-do-telemarafonu-edini-novini-vpala.html>.
3. Зловживання системою «Шлях»: 38 перевізникам припинено доступ, 126 особам повідомлено підозру, 4 особи засуджено [Державна прикордонна служба України. 3 червня 2023 р.]. URL: <https://dpsu.gov.ua/uk/news/37459-Zlovzhivannya-sistemoyu-SHlyah-38-pereviznikam-pripineno-dostup-126-osobam-povidomleno-pidozru-4-osobi-zasudzheno>.
4. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : аналіт. доп. / за заг. ред. А. Баровської. Київ : НІСД, 2016. 109 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-06/inform_vukluku.pdf.
5. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (далі –ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

6. Порядок проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 560; поточна ред. – ред. від 31.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-p#n39>.
7. Постанова в судовому провадженні № 3/938/507/24 від 14 серпня 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120995461>.
8. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
9. Про загальну мобілізацію : Указ Президента України від 24.02.2022 № 69/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text>.
10. Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період : постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 560; поточна ред. – ред. від 31.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-p#n39>.
11. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *ВВР*. 2015. № 28. Ст. 250; поточна ред. – ред. від 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n47>.
12. Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 3: 3 / ред. тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. 1972. 744 с. URL: <https://sum.in.ua/s/zlovzhyvannja>.
13. Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року. Введено в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>.
14. Commission staff working document Ukraine 2024 Report Accompanying the document: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions [Brussels, 30.10.2024 SWD (2024) 699 final]. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf.
15. 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine [U.S. Department of State] URL: <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/ukraine/>.

References:

1. Derevianko, S.M. (2019). Obmezhennia politychnykh prav hromadian v umovakh voiennoho stanu: polityko-pravovi pidstavy [Obmezhennia politychnykh prav hromadian v umovakh voiennoho stanu: political and legal grounds]. In: *t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy*. Kyiv: Vyd-vo “Iurydychna dumka. *Derzhava i pravo: zb. nauk. pr. Serii. Politychni nauky*, 93, 26–38 [in Ukrainian].
2. Dovira do telemarafonu “Iedyni novyny” vpala: opytuvannia [Ukrinform. 22.04.2024]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3855421-dovira-do-telemarafonu-edini-novini-vpala.html> [in Ukrainian].
3. Zlovzhyvannia systemoiu “Shliakh”: 38 pereviznykam prypyneno dostup, 126 osobam povidomleno pidozru, 4 osoby zasudzheno [Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy. 3 chervnia 2023]. Retrieved from: <https://dpsu.gov.ua/uk/news/37459-Zlovzhivannya-sistemoyu-SHlyah-38-pereviznykam-privpineno-dostup-126-osobam-povidomleno-pidozru-4-osobi-zasudzheno> [in Ukrainian].
4. Barovska, A. (Ed.) (2016). *Informatsiini vyklyk@y hibrydnoi viiny: kontent, kanaly, mekhanizmy protydyi: analit. dop.* Kyiv: NISD. 109 p. Retrieved from: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-06/inform_vukluku.pdf [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (dali –VVR)*. № 30. Ст. 141; potochna red. – red. vid 01.01.2020. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> [in Ukrainian].
6. Poriadok provedennia pryzovu hromadian na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period: zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 travnia 2024 r. № 560; potochna red. – red. vid 31.07.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-p#n39> [in Ukrainian].
7. Postanova po sudovomu provadzhenniui № 3/938/507/24 vid 14 serpnia 2024 roku [Decision on court proceedings]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120995461> [in Ukrainian].
8. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [On general mobilization]. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 № 64/2022. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].

9. President of Ukraine (2022, February 24). *Decree No. 69/2022 on general mobilization*. Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text> [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia pryzovu hromadian na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period [On approval of the Procedure for conscription of citizens into military service during mobilization, for a special period]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 travnia 2024 r. № 560; potochna red. – red. vid 31.07.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-p#n39> [in Ukrainian].

11. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law] (2015). Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII. VVR. № 28. St. 250; potochna red.– red. vid 14.05.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n47> [in Ukrainian].

12. Slovyk ukrainskoi movy [Ukrainian language dictionary] (1970–1980). AN Ukrainskoi RSR, In-t movoznav. im. O.O. Potebni; redkol.: I.K. Bilodid (holova) [ta in.]. Kyiv: Nauk. Dumka. T. 3: Z / red. tomu: H.M. Hnatiuk, T.K. Chertoryzka. 1972. 744 p. Retrieved from: <https://sum.in.ua/s/zlovzhyvannja> [in Ukrainian].

13. Shchodo realizatsii yedynoi informatsiinoi polityky v umovakh voiennoho stanu [On the implementation of a unified information policy under martial law]. Rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18 bereznia 2022 roku. Vvedeno v diu Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 19 bereznia 2022 roku № 152/2022. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761> [in Ukrainian].

14. Commission staff working document Ukraine 2024 Report Accompanying the document: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions [Brussels, 30.10.2024 SWD (2024) 699 final]. Retrieved from: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf [in English].

15. 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine [U.S. Department of State] Retrieved from: <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/ukraine/> [in English].

Serhii Derevianko, Roman Kliuba. Abuse of restrictions on human rights and freedoms under martial law: threats and consequences for democracy

The legal regime of martial law has a direct and significant impact on the functioning of democratic institutions in Ukraine, including the realization of human and civil rights and freedoms. Understanding this is important both for studying the specifics of political processes in times of war and for the prospects of strengthening democratic foundations in post-war Ukraine, and is therefore relevant, scientifically and practically significant. The purpose of this article is to study the peculiarities of the exercise of constitutional rights and freedoms by citizens in conditions of martial law, the legal basis for their restriction, probable and actual attempts to abuse power for this purpose, and their consequences for the present and future democratic system of the state. General scientific and special political science methods were used; the comparative legal method made it possible to identify the fundamental provisions of the Constitution of Ukraine regarding guarantees and restrictions of human and civil rights and freedoms, their concretization in current legislative acts, the peculiarities of their application under martial law, and the inadmissibility of abuse. The legal grounds and political motives for the introduction of martial law in Ukraine are analyzed. The facts presented regarding restrictions on individual rights in the context of full-scale aggression by the Russian Federation, as well as considerations regarding the appropriateness of restricting political rights, the right to information, and the right to freedom of movement, are outlined. Emphasis is placed on the ambiguous attitude of politicians and citizens towards the introduction of martial law in 2018 and 2022–2025. The inadmissibility of abuse of power by state authorities to restrict these rights and the manipulative nature of justifying their need or denying them in political discourse are highlighted. It has been proven that the current legislation of Ukraine establishes the foundations for the general functioning of the legal regime of martial law, and the restrictions on the implementation of constitutional restrictions on citizens established by Ukrainian legislation are, in our opinion, sufficiently comprehensive, and their expansion is not advisable. Any abuse of these restrictions or attempts to do so undoubtedly pose a threat to the foundations of the democratic system and national security

of the state and are therefore unacceptable. The activities of numerous political parties and other public associations, state authorities, and local self-government bodies should be directed toward this goal.

Key words: *martial law, democratic system, European integration, national security, political manipulation, human rights, political rights of citizens, right to information, right to freedom of movement.*

Відомості про автора:

Дерев'яно Сергій – доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 05.08.2025

Прийнята 29.08.2025

Опублікована 30.10.2025